

ДІАГНОСТИКА СТАНУ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАВНИКІВ ДО ПРОФІЛАКТИЧНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Під діагностичною діяльністю розуміється процес, у ході якого (з використанням діагностичного інструментарію), дотримуючи необхідні наукові критерії, дослідник спостерігає за даним явищем, фактом з метою пояснення мотивів поведінки чи передбачення подальшого розвитку подій [1]. У процесі педагогічної діагностики перш за все порівнюється поведінка та, що спостерігається, з колишньою поведінкою тієї ж людини.

Серед задач педагогічної діагностики розрізняються задачі з більш вираженою дидактичною орієнтацією, спрямовані на оптимізацію навчального процесу, і задачі з більш виразною суспільною спрямованістю, що мають метою регулювати процес підготовки викладацьких кадрів. К. Інгенкамп вважає, що "якщо педагогічна діагностика спрямована на визначення кваліфікації, то вона в досить великому ступені залежить від суспільних структур і вимог" [2].

Педагогічна діагностика, як відзначає А.Я. Найн, "покликана, по-перше, оптимізувати процес індивідуального навчання (самонавчання, самоосвіти); по-друге, забезпечити в інтересах суспільства точне визначення результатів навчання (самоосвіти); по-третє, керуючись виробленими критеріями, звести до мінімуму помилки управлінських рішень" [3]. На думку Н.В. Кузьміної, "для досягнення цієї мети у ході діагностичних процедур, з одного боку, установлюються передумови до навчання, що є у окремих індивідуумів у цілому, а з іншого боку - визначаються умови, необхідні для організації планованого процесу освіти" [4].

Стан готовності курсантів-майбутніх правників до роботи з підлітками девіантної поведінки має потребу в діагностичному аналізі, тому що така робота може і повинна стати складовою частиною навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах МВС України.

Профілактично-виховна робота з підлітками девіантної поведінки характеризується відсутністю залежності від навчальних програм і великим, вільним вибором видів діяльності, форм і методів роботи. Цей відносно вільний вибір, з одного боку, відкриває простір для творчості тих, хто працює з підлітками, з іншої – обумовлює необхідність строгого дотримання ряду регламентуючих і направляючих профілактично-виховної діяльності вимог:

- наявність визначеної системи профілактично-виховної діяльності, що враховує інтереси виховного процесів;
- усвідомлення працівниками правоохоронних органів і педагогічним колективом соціальної ролі освітніх установ у процесі виховання підлітків з девіантною поведінкою, взаємозв'язку соціальних вимог суспільства і виховних задач, розв'язуваних освітніми установами;
- розуміння адміністрацією навчальних і виховних установ ролі правника та педагога, їх особистісних якостей у роботі з підлітками девіантної поведінки;
- здатність правоохоронців до об'єктивної оцінки сформованості своїх поглядів, умінь і навичок профілактично-виховної роботи з підлітками девіантної поведінки.

Очевидно, що не кожен правоохоронець може стати новатором у справі виховання підлітків з девіантною поведінкою. Але не підлягає сумніву і те, що кожний правник зобов'язаний володіти основами педагогічної майстерності роботи з дітьми і підлітками, чия поведінка відхиляється від прийнятих у суспільстві норм, якщо він хоче на високому рівні навчати і виховувати підрастаюче покоління.

Діагностика стану готовності майбутніх правоохоронців до профілактично-виховної роботи з підлітками девіантної поведінки ускладнюється тією обставиною, що дотепер немає єдиної точки зору на те, яку поведінку, що відхиляється від норм, потрібно вважати соціально небезпечною і потребуючою покарання, а яка є просто неординарною і небезпеки для суспільства не представляє.

Незважаючи на те, що в законодавстві визначено і зафіксовано перелік учинків, за здійснення яких настає кримінальна відповідальність, границі між кримінальною і некримінальною поведінкою у повсякденному житті виявляються розмитими. Причина цього, на наш погляд, не стільки незнання більшістю людей тонкостей кримінального законодавства, скільки реальна відсутність чітких орієнтирів, які дозволяли б у кожному конкретному випадку (особливо, якщо це проміжні, прикордонні варіанти) "відокремити" поведінку нестандартну, контрнормативну від поведінки кримінальної, соціально небезпечної, яка підлягає покаранню.

Усе викладене вище дає нам підставу зробити висновок про те, що проблема підготовки майбутніх правників до профілактично-виховної роботи з підлітками девіантної поведінки є недостатньо розробленою. Це стосується в першу чергу структури викладання психолого-педагогічних дисциплін ("Загальна психологія", "Юридична психологія", "Педагогіка та психологія вищої школи") у ВНЗ МВС України. Практично не проводилися дослідження зі специфіки діяльності правоохоронців до профілактично-виховної роботи з підлітками девіантної поведінки. Слабо вивчена і діагностика стану готовності майбутніх правоохоронців до профілактично-виховної роботи з підлітками девіантної поведінки.

Оскільки наявність чи відсутність наукових досліджень, а також практичних рекомендацій з тих чи інших питань ще не є свідченням їх актуальності, дуже важливо вивчити проблему зсередини, тобто безпосередньо в навчальній діяльності курсантів ВНЗ МВС України це і обумовлює актуальність проблеми.

Рішення цієї задачі забезпечувалося проведенням констатувального експерименту, у ході якого використовувалися наступні методи: спостереження, інтерв'ювання, анкетні опитування, бесіди, вивчення та аналіз звітів про практику та стажування курсантів. У процесі дослідження ми вивчали та з'ясували:

- а) типові труднощі, з якими зустрічалися курсанти-практиканти в роботі з підлітками девіантної поведінки і причини їх виникнення;
- б) наявність певних уявлень у курсантів, працівників правоохоронних органів та педагогів за структурою і логікою профілактично-виховної роботи з підлітками девіантної поведінки, специфіки застосовуваних форм і методів виховної роботи;
- в) знання курсантами причин виникнення девіантної поведінки, основних ознак, форм прояву такої поведінки і ступінь соціальної небезпеки тієї чи іншої форм девіантної поведінки;

г) знання курсантами педагогічних умов, при яких забезпечується ефективна профілактично-виховна робота з підлітками девіантної поведінки.

Вивчення цих питань покликане забезпечити уявлення про те, який дійсний рівень стану підготовки курсантів до роботи з підлітками девіантної поведінки. Однак для того, щоб провести таку оцінку, потрібно було установити і фактичний рівень готовності курсантів до роботи з підлітками, чия поведінка відрізняється від загальноприйнятих норм. З цієї метою ми з'ясували:

- уявлення курсантів про девіантну поведінку;
- самооцінку курсантів рівня розвиненості в них знань, умінь і навичок роботи з підлітками девіантної поведінки;
- джерела і фактори одержання знань з профілактично-виховної роботи з підлітками девіантної поведінки.

Відомо, що робота правників та педагогів з підлітками девіантної поведінки часто здійснюється стихійно, методом проб і помилок. При цьому, до підлітків, педагогічна і психологічна природа девіацій яких (неповноцінність нервової системи, негативний вплив родини, вплив акцентуацій характеру, вплив вікових особливостей) зовсім різні, застосовуються однакові методи виховання.

У тих випадках, коли правоохоронець і педагог, організуючи педагогічний вплив, не знають внутрішніх причин поведінки учня, підлітка яка відхиляється від норм, а намагаються ліквідувати тільки зовнішні ознаки цього явища, перевиховання підлітка не відбувається. Іншими словами, причиною невдач правоохоронців, педагогів у роботі з підлітками девіантної поведінки часто є те, що в практиці виховання поки ще не досить активно застосовуються діагностичні методи визначення поведінки, що відхиляється від норм, засновані на психологічних і педагогічних критеріях цього явища.

Розглянемо показники сформованості готовності до роботи з підлітками девіантної поведінки в курсантів IV курсу факультету кримінальної міліції, що проходили стажування на робочих місцях при райвідділах міліції м. Одеси та Одеської, Вінницької областей. Компетентними суддями, при оцінці відповідей курсантів, виступали викладачі кафедри психології та педагогіки Одеського державного університету внутрішніх справ та Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського.

За матеріалами можна відзначити вкрай низький рівень уявлень курсантів сутності девіантної поведінки. Тільки 5% курсантів змогли дати повну відповідь, вказуючи на те, що девіантною є поведінка, яка відхиляється від прийнятих у суспільстві соціальних норм і може мати як негативну, так і позитивну спрямованість. Крім того, з матеріалів видно, що майже 1/3 курсантів допускають помилкове трактування поняття "девіантна поведінка" чи затрудняються в визначенні його сутності, а 51% мають лише часткове уявлення про девіантну поведінку. Помилковість думок курсантів є в тому, що:

1. Девіантна поведінка розглядається насамперед як відхилення від норми, що має тільки негативний характер. Відхилення від прийнятих у суспільстві моральних чи юридичних норм, що мають позитивні в історичному змісті наслідки, до числа девіантних учинків курсантами не відносяться.
2. Девіантна поведінка розглядається тільки як відхилення від юридичних норм, тобто девіантною вважається тільки та поведінка, яка переслідується за законом.
3. Девіантною вважається тільки та поведінка, яка наносить шкоду навколишнім, тому алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, утечі з домівки і навіть суїцид, якщо вони не супроводжуються суспільно небезпечними діяннями, девіантною поведінкою не вважаються.
4. Досить високий відсоток курсантів, що мають часткове уявлення (51 %) до девіантної поведінки відносять такі її форми, як алкоголізм, наркоманія, токсикоманія. Завдяки тому, що ці форми девіацій і без спеціального вивчення досить широко суспільно засуджували, курсанти без особливих праць відносили їх до девіантної поведінки. При більш глибокому вивченні знань з цієї проблеми з'ясувалося, що інші форми девіантної поведінки курсантами не

виділяються, особливо це стосується таких форм девіацій, що мають для суспільства позитивне значення, тобто в наявності є односторонність у трактуванні поведінки, що відхиляється, і незрозуміння всієї сутності цієї проблеми. Однак з огляду на те, що алкоголізм, наркоманія і токсикоманія дійсно відносяться до девіантної поведінки, ми віднесли подібні відповіді до категорії частково повних.

Примітно, що 74 % курсантів затрудняються відповісти на запитання, якими особистісними і професійними якостями повинен володіти правоохоронець, педагог для ефективного навчально-виховної та профілактичної роботи з підлітками девіантної поведінки. Більш того, жоден з опитаних не зміг назвати ті якості вихователя, викладача що насамперед необхідні саме для такої роботи: високий рівень знань по різних галузях психології, педагогіки, терпимість до неоднозначності, емоційне здоров'я, навички консультування, ведення діалогу. Відповідаючи на це питання, багато респондентів згадували такі якості, як любов до дітей, здатність до емпатії, чуйність, що необхідні в будь-якій профілактично-педагогічній діяльності взагалі. Відсутність такого диференційованого підходу робить правомірним віднесення такого роду відповідей до категорії "утруднення з відповіддю". З огляду на те, що ще 8 % курсантів мають про це неповне уявлення, можна констатувати, що в 4/5 курсантів відсутні чіткі критерії в оцінці особистості правоохоронця, педагога, які успішно працюють з підлітками девіантної поведінки.

Звертає на себе увагу високий сумарний показник повних і частково повних відповідей на запитання про фактори виникнення девіантної поведінки. Однак більш глибокий аналіз уявлень по цьому питанню дозволив з'ясувати, що переважна більшість опитаних називають тільки одну причину формування девіантної поведінки - неблагополуччя в родині, не виділяючи інших факторів. Проте, з огляду на, що негативний вплив родини, що включає в себе відхилення в особистості батьків, відхилення в сімейних відносинах, помилки сімейного виховання, сексуальний еб'юз – це одна з головних причин формування девіантної поведінки, ми вважали за можливе віднести такі відповіді до категорії частково повних.

Відповідно до даних проведених співбесід, аналіз звітів по ста жироців та практиці і результатів спостережень, більшість курсантів факультету кримінальної міліції мають неясне уявлення про те, що таке девіантна поведінка, про причини і форми її прояву, тому і власний рівень підготовленості до профілактично-виховної роботи з підлітками девіантної поведінки вони не можуть оцінити досить об'єктивно. Розглянемо, в зв'язку з цим, дані самооцінок готовності курсантів до роботи з підлітками девіантної поведінки. Ми з'ясували, що в результаті самооцінки уявленн курсантів про те, що таке девіантна поведінка - майже половина (45 %) опитаних оцінили свій рівень знань про девіантну поведінку як середній, а кожен третій курсант вважає, що в нього є знання по цьому питанню. Однак, як показали наші подальші дослідження, уявлення про девіантну поведінку в більшості курсантів, у тому числі і серед тих, хто високо оцінює рівень своїх знань про неї, обмежується винятково уявленнями на побутовому рівні про алкоголізм, наркоманію, злочинність. Про рівень знань з цієї проблеми можна судити з таких типових відповідей респондентів: "У мене самого родич п'є", "Однокласник колеться", "Усі зараз п'ють" і т.п. З цього можна зрозуміти переважну частину про завищену самооцінку рівня своїх знань про девіантну поведінку у багатьох респондентів. Але дані показують також і те, що, незважаючи на завищену самооцінку своїх знань про девіантну поведінку, більшість курсантів не готові працювати з підлітками, поведінка яких відхиляється від норм: вони або оцінюють рівень своєї готовності до такої роботи як слабкий (34 %), або взагалі не мають уявлення про рівень своєї готовності (50 %), що теж можна розцінити як неготовність до такого виду професійної діяльності.

Окремої уваги заслуговує питання про наркоманію. Кожен п'ятий опитаний нами курсант факультету кримінальної міліції (21 %) упевнений, що він зможе успішно працювати з людьми які мають наркотичну залежність. Були такі типові відповіді респондентів: "На тлі знань з педагогіки, психології, екології і багатьох інших наук, які вивчаємо в університеті, ми зможемо пояснити підліткам, що наркоманія – це не модно, не престижно, що наркомани вмирають у прямому і переносному значенні", "Багатьом вчителям уже далеко за сорок, тому їм уже не цікаво, що і як вони викладають. Коли до школи прийдуть молоді педагога, вони зможуть зацікавити підлітків, відвернути їх від труднощів навколишнього світу", "Учителям-пенсіонерам дуже важко зрозуміти психологію підлітка. А знаючи її, можна ненав'язливо, "не в чолу" пояснити згубність наркоманії". Але ж більшість респондентів, що дали такі відповіді (95 %), не змогли конкретизувати, як же саме вони збираються працювати з наркоманами, тому такі відповіді ми віднесли до категорії "утруднення з відповіддю".

Звертає на себе увагу і те, що 2/3 курсантів хотіли б опанувати навичками навчально-виховної та профілактично-педагогічної роботи з підлітками девіантної поведінки. Характерні відповіді: "Чергові заходи щодо боротьби з наркоманією в школах проводяться, але, по суті справи, ніхто з нинішніх учителів не знає, як боротися з цим лихом", "Ми поки теж не професіонали в цій сфері, і нам треба учитися". Це, на нашу думку, свідчить, з одного боку, про розуміння майбутніми правоохоронцями актуальності проблеми організації навчально-виховної та профілактичної роботи з підлітками девіантної поведінки, а з іншого боку, про недостатність такої підготовки в вищому навчальному закладі системи МВС. Причини цього багато в чому залежать від джерел (власна інтуїція, розповіді товаришів, поради керівників практики, знання, уміння та навички отримані в вузі, спогади про досвід роботи своїх шкільних вчителів, вказівки адміністрації, інші фактори), з яких респонденти одержують знання про методи і прийоми навчально-виховної та профілактичної роботи з підлітками девіантної поведінки. За даними ранжування, щодо моделі поведінки з підлітками девіантної поведінки, ми виявили, що знання отримані в вузі в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін, курсанти поставили лиш на четверте місце по значимості. Показово і те, що цей фактор формування моделі поведінки по частоті згадування в три і більш рази уступає таким факторам-як власна інтуїція, розповіді товаришів, поради методистів, керівників практики. Це дозволяє зробити висновок про те, що в існуючих програмах вищих навчальних закладів (юридичного та педагогічного профілю) недостатньо уваги приділяється вивченню психолого-педагогічних особливостей дітей та підлітків девіантної поведінки, а також формуванню умінь і навичок навчально-виховної та профілактичної роботи з підлітками девіантної поведінки.

Щоб відповісти на запитання "Яка ж структура готовності працівника правоохоронних органів до роботи з підлітками девіантної поведінки?", розглянемо значимість факторів (відсутність необхідних спеціальних знань, умінь, навичок; мала кількість спеціальної літератури; не хватка часу; відсутність кваліфікованої допомоги зі сторони шкіл; небажання правника), що впливають на структуру такої готовності.

Отже, спостереження, анкетування й інтерв'ю, що проводилися нами, дали майже однозначні результати як серед молодих працівників правоохоронних органів, так і серед курсантів, що проходили стажування та практику. На перше місце і курсанти, і молоді офіцери міліції висувають відсутність необхідних спеціальних знань, умінь і навичок, на друге-малу кількість спеціальної літератури.

Отже, подальшого вивчення потребує проблема підготовки майбутніх працівників правоохоронних органів до профілактично-педагогічної роботи з підлітками девіантної поведінки в аспектах правової освіти неповнолітніх, характеристики девіантної та деліквентної поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гершунский Б.С. Педагогическая прогностика: Методология, теория, практика / Б.С. Гершунский. – К., 1986.
2. Ингенкамп К. Педагогическая диагностика: [пер. с нем.] / К. Ингенкамп. – М., 1991.
3. Найн А.Я. Инновации в образовании / А.Я. Найн. – Челябинск., 1995.
4. Кузьмина Н.В. Формирование педагогических способностей / Н.В.Кузьмина. – Л., 1961.

Подано до редакції 14.06.10

РЕЗЮМЕ

Автор статті аналізує стан підготовки майбутніх працівників правоохоронних органів у навчально-виховному процесі ВНЗ МВС України до організації профілактично-педагогічної роботи з підлітками девіантної поведінки.

Ключові слова: профілактично-педагогічна робота, девіантна поведінка неповнолітніх.

Г.Х. Яворская

ДИАГНОСТИКА СОСТОЯНИЯ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ ЮРИСТОВ К ПРОФИЛАКТИЧЕСКИ-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ РАБОТЕ С ПОДРОСТКАМИ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ

РЕЗЮМЕ

Автор статьи анализирует состояние подготовки будущих сотрудников правоохранительных органов в учебно-воспитательном процессе ВУЗ МВД Украины к осуществлению профилактически-педагогической работы с подростками девиантного поведения.

Ключевые слова: профилактически-педагогическая работа, девиантное поведение несовершеннолетних.

G.H. Yavorska
DIAGNOSING THE STATE OF FUTURE LAWYERS' READINESS FOR PROPHYLACTIC AND PEDAGOGICAL WORK WITH TEENAGERS WITH DEVIANT BEHAVIOR

SUMMARY

The author analyzes the state of readiness of future employees of law-enforcement bodies for realization of prophylactic and pedagogical work with teenagers with deviant behavior.

Keywords: prophylactic and pedagogical work, deviant behavior of minors.
